

VORBIJ DE STEMMINGMAKERIJ?

ONTWIKKELINGSSAMENWERKING
IN DE VERKIEZINGSPROGRAMMA'S

KALEIDOS
RESEARCH

Kaleidos Research is hét onderzoeksbureau op het terrein van mondiale vraagstukken. Kaleidos Research onderzoekt hoe Nederlanders zich relateren aan de wereld en zich verhouden tot mondiale vraagstukken. We werken daarin samen met, en in opdracht van, overheid en politiek, maatschappelijke organisaties, wetenschap en bedrijfsleven. Maar ook informeert en betreft Kaleidos Research Nederlanders zelf bij deze mondiale vraagstukken.

Kaleidos Research is onderdeel van Stichting NCDO.

Heeft u vragen of opmerkingen over dit onderzoek of wilt u op de hoogte worden gehouden van nieuw onderzoek, neem dan contact op met Kaleidos Research via info@kaleidosresearch.nl.

ISBN: 978-90-74612-75-3

Amsterdam, januari 2017

KALEIDOS
RESEARCH

**Pakhuis de Zwijger
Piet Heinkade 181 H
1019 HC Amsterdam
www.kaleidosresearch.nl
twitter: @kaleidosR**

VOORBIJ DE STEMMINGMAKERIJ?

ONTWIKKELINGSSAMENWERKING IN DE VERKIEZINGSPROGRAMMA'S

CHRISTINE CARABAIN
EVELIEN BOONSTOPPEL

INHOUDSOPGAVE

SAMENVATTING	5
1. INLEIDING	8
2. HOEVEEL GELD BESTEDEN WE AAN ONTWIKKELINGSSAMENWERKING?	11
3. WAAR WORDT HET ONTWIKKELINGSBUDGET AAN BESTEED?	15
4. [INTERNATIONALE] SAMENWERKING	23
5. DUURZAME ONTWIKKELING	26
6. HULP & HANDEL	28
7. (ON)VOORWAARDELIJKE HULP	32
8. HET MAATSCHAPPELIJKE MIDDENVELD EN DE ROL VAN BURGERS	35
9. DISCUSSIE	38

METHODOLOGISCHE VERANTWOORDING

40

LITERATUURLIJST

42

SAMENVATTING

In dit rapport analyseren we de verkiezingsprogramma's van de acht grootste partijen op het gebied van ontwikkelingssamenwerking¹. Hoe denken de partijen anno 2017 over dit beleidsterrein? Moet er meer of minder geld naar toe? Waar moet dit geld aan worden uitgegeven? En welke bestedingen vallen onder ontwikkelingssamenwerking²?

Meer geld naar ontwikkelingssamenwerking

De meeste partijen zijn voor een verhoging van het ontwikkelingsbudget. De PVV en de VVD vormen hierop een uitzondering. De VVD wil bezuinigen door een efficiëntieslag in de bestedingen aan ontwikkelingssamenwerking. De PVV wil überhaupt geen geld uitgeven aan hulp³. De SP is onduidelijk over de hoogte van de bestedingen aan dit beleidsterrein.

Terug naar 0.7% norm

De partijen die voor verhoging van het budget van ontwikkelingssamenwerking zijn, zijn in veel gevallen ook voorstander van het herstellen van de 0,7 % ODA-norm van het Bruto Nationaal Inkomen (BNI). GroenLinks doet hier nog een schepje bovenop en pleit dat tenminste 1% van het BNI wordt geïnvesteerd in ontwikkelingssamenwerking. De partijen verschillen van mening of bestedingen aan klimaatsteun en de opvang van eerstejaars asielzoekers wel of niet uit het potje bestemd voor ontwikkelingshulp moeten worden betaald.

1

Dit zijn de VVD, PvdA, PVV, CDA, D66, GroenLinks, SP en ChristenUnie. De partijen zijn geselecteerd op basis van de uitkomsten van de Tweede Kamer verkiezingen in 2012.

2

Dit is een inhoudelijke analyse van de verkiezingsprogramma's en geen kieswijzer met stemadvies.

3

Voor de leesbaarheid gebruiken we afwisselend de termen ontwikkelingssamenwerking, ontwikkelingshulp en hulp.

Handel nog steeds een middel, maar dan wel eerlijk

Handel heeft – in combinatie met hulp - niet afgedaan als vorm van ontwikkelings-samenwerking. De meeste partijen zien de potentie van handel om tot duurzame groei in ontwikkelingslanden te komen. Die handel moet dan wel eerlijk zijn: de belangen van ontwikkelingslanden moeten voorop staan en handelsverdragen mogen niet nadelig voor hen uitpakken. De VVD en het CDA zijn hier minder stellig over. Deze partijen schrikken er niet voor terug om de (economische) belangen van Nederland centraal te stellen. Over belastingfraude is men wel eensgezind: dat moet worden aangepakt.

Vrede en veiligheid bepalende thema's

Vrede en veiligheid zijn de bepalende thema's van het ontwikkelingsbeleid. Ontwikkelingssamenwerking wordt vooral gekoppeld aan het brengen van stabiliteit en vrede en het voorkomen van migratie naar Europa en Nederland. GroenLinks is de enige partij die ontwikkelingssamenwerking niet direct koppelt aan migratie. Bestedingen aan noodhulp staan voor alle partijen buiten kijf. Hier moet geld beschikbaar voor blijven, in het bijzonder voor hulp aan de opvang van vluchtelingen in crisisgebieden.

Aandacht voor duurzaamheid

Veel partijen onderstrepen de noodzaak van een integrale benadering van ontwikkeling. Deze visie sluit aan bij de huidige wereldwijde consensus – vormgegeven in de Duurzame Ontwikkelingsdoelen van de VN - dat duurzame ontwikkeling meer is dan alleen economische groei. Thema's als klimaat, schone energie en de circulaire economie krijgen relatief veel aandacht. D66 heeft de meest vooruitstrevende opvatting als het gaat om een integrale benadering van ontwikkeling.

Breder perspectief vraagt om beleidscoherentie

De aandacht voor vrede, veiligheid en duurzaamheid draagt er aan bij dat de partijen ontwikkelingssamenwerking in een breder perspectief plaatsen van internationale samenwerking. Dit vraagt om coherentie van beleid. Er is volgens de programma's onder andere samenhang nodig tussen defensie, handel en ontwikkelingssamenwerking. Zo is de VVD er voorstander van om (bepaalde) uitgaven aan defensie onder het ontwikkelingsbudget te laten vallen. De PvdA pleit voor de invoering van “de eerlijkste wet”: een wet die iedere nieuwe wet toetst op het effect op ontwikkelingslanden. Ook dient er te worden samengewerkt met internationale instituties als de VN en met Europa. Alleen dan kan er bijvoorbeeld een efficiënt migratiebeleid worden opgesteld. Met name D66 en GroenLinks pleiten voor een vergaande Europese samenwerking.

Traditionele thema's naar achtergrond

Het gevolg van een brede benadering is dat de meer klassieke thema's binnen armoedebestrijding (bijvoorbeeld onderwijs en zorg) naar de achtergrond lijken te zijn verschoven. Alleen de ChristenUnie spreekt specifiek over een prioriteit voor 'de allerarmsten'. GroenLinks benadrukt dat Nederlandse (economische) belangen onderschikt zijn en dat het belang van ontwikkelingslanden voorop moet staan.

Ontwikkelingssamenwerking dient ook Nederlands belang

Ontwikkelingssamenwerking dient volgens de meeste partijen niet alleen de belangen van ontwikkelingslanden, maar ook die van Nederland. Uitgaven aan ontwikkelingssamenwerking dragen bij aan de veiligheid en welvaart in Nederland door het voorkomen van nieuwe conflicten en problemen over de grens. Veel partijen stellen dat het bieden van (economisch) perspectief, migranten de noodzaak ontnemt om hun heil hier te zoeken. Bij de VVD (en CDA in mindere mate) staan daarnaast ook de Nederlandse handelsbelangen voorop.

Weinig aandacht voor potentie particuliere giften

De programma's hebben nauwelijks oog voor de rol die particulieren kunnen spelen op het gebied van ontwikkelingssamenwerking. Alleen de ChristenUnie en het CDA doen hier uitspraken over. Het CDA wil particulieren "intensiever betrekken bij de financiering van specifieke projecten op het gebied van internationale samenwerking." De ChristenUnie wil giften aan ontwikkelingshulp fiscaal bemoedigen door middel van een multiplier.

Voorwaarden aan hulp

Enkele partijen stellen voorwaarden aan de landen die hulp ontvangen. De VVD en het CDA wijzen daarbij naar het opnemen van uitgewezen asielzoekers. Landen die hieraan weigeren mee te werken, krijgen geen ontwikkelingsgeld meer. Een andere voorwaarde die wordt gesteld aan hulp is dat deze effectief moet zijn. Evaluatiestudies moeten hier sturing aan geven. Zowel D66 als GroenLinks willen dat duurzaamheid en de invloed van projecten op natuur en milieu daarin ook geëvalueerd worden. D66 spreekt daarbij van een "duurzaamheidstoets".

Veel onduidelijkheid over bestemming uitgaven

In het algemeen is er nog veel onduidelijkheid over hoe en aan welke landen het budget zou moeten worden besteed. In de partijprogramma's staan slechts vage verwijzingen zoals 'een beperkt aantal landen' (D66) of concentratie op Afrika (SP).

1. INLEIDING

De Tweede Kamer verkiezingen staan voor de deur. In de strijd om de kiezer lijken de standpunten over ontwikkelingssamenwerking geen heet hangijzer te zijn. Uitdagingen dichterbij huis – denk aan de ouderenzorg of het pensioenstelsel – gaan de verkiezingsdebatten ongetwijfeld domineren.

Toch is het wel degelijk interessant om opvattingen over ontwikkelingssamenwerking nader te bestuderen. Overheidsuitgaven hieraan zijn in het licht van de recente grootschalige bezuinigingen bij het aantreden van kabinet Rutte II in 2012 namelijk allang niet meer vanzelfsprekend. Deze bezuinigingen werden vooral ingegeven door de economische crisis waar Nederland zich toen nog in bevond. Inmiddels is de economie opgekrabbeld. Betekent dit dat men de blik weer meer naar buiten richt en er weer meer ruimte is voor ontwikkelingssamenwerking?

De besteding van het ontwikkelingsbudget staat bovendien door de komst van vluchtelingen naar Nederland ter discussie. Volgens de commissie voor ontwikkelingsbijstand (DAC) van de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) valt de opvang van eerstejaars asielzoekers onder ontwikkelingshulp. Critici – waaronder Kamerleden van de PvdA – menen dat er bij deze uitgaven sprake is van ‘inflated aid’. Geld bestemd voor ontwikkelingshulp zou alleen moeten worden besteed aan projecten en doelen waarin ontwikkeling en armoedebestrijding centraal staan. Bovendien is deze manier van financieren risicovol met het oog op het besteedbare budget in de toekomst (zie ook box 3).

Daarnaast werd op 25 september 2016 door de algemene vergadering van de Verenigde Naties de ‘2030 agenda voor duurzame ontwikkeling’ aangenomen. Centraal in deze agenda staan 17 duurzame ontwikkelingsdoelen, ook wel bekend als de sustainable development goals (SDGs). Deze duurzame doelen zijn

de opvolger van de millennium doelstellingen en gelden voor alle landen, inclusief Nederland (“Brief inzake implementatie SDGs”, 2016). Het aannemen van de 2030 agenda is de start van een transitie van ontwikkelingshulp in traditionele vorm (armoedebestrijding in ontwikkelingslanden) naar integrale duurzame ontwikkeling wereldwijd. Bepaalt de nieuwe ontwikkelingsagenda de manier waarop partijen tegen ontwikkelingssamenwerking aan kijken? Heeft deze nieuwe agenda gevolgen voor de steun aan klimaatfinanciering als onderdeel van ontwikkelingssamenwerking?

Kaleidos Research analyseerde in het licht van de hierboven vermelde ontwikkelingen de verkiezingsprogramma’s van de acht grootste partijen⁴. Hoe denken de partijen anno 2017 over ontwikkelingshulp? Moet er meer of minder geld naar toe? En welke bestedingen vallen onder ontwikkelingssamenwerking?⁵

4

De partijen zijn geselecteerd op basis van de uitkomsten van de Tweede Kamer verkiezingen in 2012.

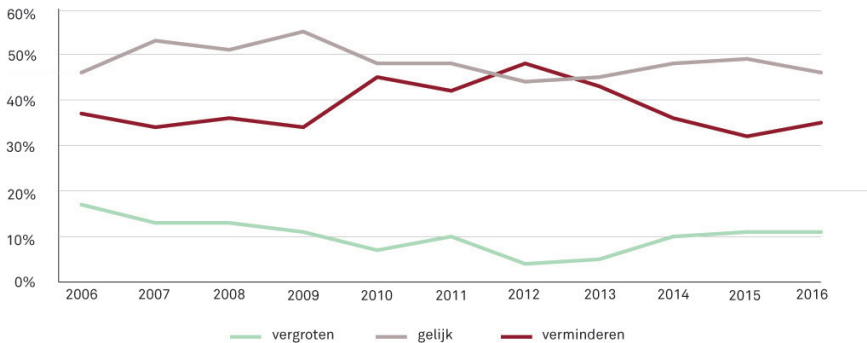
5

Dit is een inhoudelijke analyse van de verkiezingsprogramma’s en geen kieswijzer met stemadvies.

BOX 1: DRAAGVLAK VOOR ONTWIKKELINGSBUDGET

Het maatschappelijk draagvlak onder Nederlanders voor de hoogte van het ontwikkelingsbudget varieert door de jaren heen (zie figuur 1). In 2012 – het jaar dat de grootschalige bezuinigen door Rutte II werden aangekondigd – beleefde dit draagvlak zijn dieptepunt. Bijna de helft van de Nederlanders gaf toen aan voor verlaging van dit budget te zijn. Sinds 2013 krabbelt deze steun weer op.

Grofweg vindt in 2016 de helft van de Nederlanders dat het budget gelijk moet blijven, en is 1 op de 10 voor verhoging van het budget. 1 op de 3 is voor verlaging budget. Hierbij moet worden opgemerkt dat Nederlanders veelal niet op de hoogte zijn van het budget en de uitgaven aan ontwikkelingssamenwerking vaak overschatten.

FIGUUR 1

Steun voor overheidsbudget bestemd voor ontwikkelingssamenwerking (2006- 2016) (Carabain, Boonstoppel, Hulsen, & Van Douwen, 2016).

2. HOEVEEL GELD BESTEDEN WE AAN ONTWIKKELINGSSAMENWERKING?

Sinds het aantreden van kabinet Rutte II in 2012 is het budget voor ontwikkelingssamenwerking onder druk komen te staan. Grootschalige bezuinigingen zijn stapsgewijs doorgevoerd, waarmee ook de internationale norm van 0,7% van het Bruto Nationaal Inkomen (BNI) is losgelaten.

BOX 2: BEZUINIGINGEN OP ONTWIKKELINGSHULP IN RUTTE II

De VVD en de PvdA spraken in het Reageerakkoord van 2012 af stapsgewijs te bezuinigen op ontwikkelingssamenwerking. In de afgelopen drie jaar is er 750 miljoen euro per jaar op dit beleidsterrein bezuinigd. Vanaf 2017 gaat het jaarlijks om een bezuiniging van 1 miljard euro (Algemene Rekenkamer, 2013). De internationale norm van 0,7% van het Bruto Natio-

naal Inkomen (BNI) is daarmee definitief losgelaten (Adviesraad Internationale Vraagstukken, 2016). Nederland besteedde tot en met 2010 nog jaarlijks 0,8% van het BNI aan ontwikkelingssamenwerking. Vanaf 2011 varieert de hoogte van het ontwikkelingsbudget tussen de 0,64% en 0,75% van het BNI.

Vijf van de acht partijen willen de bezuinigingen van de afgelopen jaren in de komende kabinetsperiode een halt toe roepen. Zij pleiten dan ook voor een verhoging van het ontwikkelingsbudget.

*“In de afgelopen jaren hebben we de krimp en verwatering van het budget voor internationale samenwerking **met lede ogen aangezien.**”* [D66, p146]

*“Op de middelen voor internationale samenwerking is de afgelopen decennia **te veel bezuinigd.**”* [CDA, p17]

*“Er gaat **meer geld** naar ontwikkelingssamenwerking. De bestedingen gaan omhoog naar de internationaal afgesproken norm van 1,0% van het BNP.”* [GroenLinks, p74]

Vier partijen van de vijf partijen die voor verhoging van het budget zijn (Christen-Unie, D66, GroenLinks en PvdA) verwijzen daarbij expliciet naar de internationale 0,7% ODA-norm. Het CDA doet dit indirect door te pleiten voor een omvorming van bestedingen aan hulp die beantwoordt *“aan afspraken die in internationaal verband zijn gemaakt.”*

*“Daarom worden de financiering van de Nederlandse bijdrage omgevormd op basis van deze nieuwe aanpak en tevens beantwoorden **aan afspraken die in internationaal verband zijn gemaakt** over de bijdrage aan de ontwikkeling van specifieke landen en regio's.”* [CDA, p 17]

Twee partijen – de PVV en de VVD – zijn niet voor verhoging, maar voor verlaging van het budget. De PVV is helder: er moet volgens deze partij helemaal geen geld meer naar ontwikkelingshulp⁶. De VVD is minder uitgesproken. Deze partij pleit (indirect) voor verdere bezuinigingen door het beter inzetten van hulp. Door deze efficiëntieslag zouden er volgens de VVD miljarden euro's kunnen worden bespaard.

*“Ontwikkelingshulp kan alleen levens helpen verbeteren als het gericht wordt ingezet op een aantal kernthema's. Bovendien kunnen **op die manier miljarden euro's structureel worden vrijgemaakt.**”* [VVD, p30]

De SP tenslotte, onthoudt zich van uitspraken over het ontwikkelingsbudget. Er valt uit hun verkiezingsprogramma niet op te maken of de partij voor verhoging, verlaging of behoud van dit budget is. Ook staat er in dit programma geen verwijzing naar de 0,7 % ODA-norm.

Uitgaven aan de opvang van eerstejaars asielzoekers en klimaatsteun

Er is al enige tijd discussie over uitgaven aan de opvang van eerstejaars asielzoekers in Nederland (zie box 3). Eerder stelden we in dit rapport dat deze uitgaven officieel mogen worden gerekend tot uitgaven aan ontwikkelingshulp.

6

Dit is meteen ook het enige standpunt van deze partij op het terrein van ontwikkelingssamenwerking. Daarom zullen we in het vervolg van dit rapport niet meer verwijzen naar het partijprogramma van de PVV.

BOX 3: UITGAVEN AAN OPVANG ASIELZOEKERS UIT HULPBUDGET

De bestedingen aan de opvang van eerstejaars asielzoekers uit ontwikkelingslanden in Nederland zijn de afgelopen jaren sterk toegenomen. Werd in 2010 slechts 5% van het ontwikkelingsbudget besteed aan deze opvang, in 2015 was dit bijna een kwart van de ontwikkelingsbegroting (23%) (Organisation for Economic Co-operation and Development, 2016). De kosten voor de opvang van deze asielzoekers worden gefinancierd met behulp van een zogenaamde ‘kasschuif’, oftewel een overheveling van toekomstig ontwikkelingsbudget (“Brief inzake begrotingsstaat 2016”, 2015). De huidige tekorten op de begroting door de oplopende kosten van de opvang van asielzoekers worden gedekt met geld dat is gereserveerd voor

hulpprojecten in de toekomst. Critici spreken in het kader van bestedingen aan de opvang van asielzoekers in het eigenland over ‘inflated aid’: het zijn uitgaven die niet ten goede komen aan ‘echte’ hulp, namelijk de bestrijding van armoede in ontwikkelingslanden (Concord, 2016). Financiering van deze kosten met de zogenaamde kasschuif brengt daarnaast ook een risico met zich mee. Het toekomstige budget is gebaseerd op een verwachte groei van het BNI. Met een groei van het BNI, stijgt immers ook automatisch het ontwikkelingsbudget in euro’s. Deze groei is echter slechts een aanname. Terwijl de verwachte stijging van het BNI dus nog gerealiseerd moet worden, zijn de uitgaven al gedaan.

Ook in de partijprogramma’s verwijst een aantal partijen expliciet naar de uitgaven aan de opvang van eerstejaars asielzoekers in Nederland. De partijen verschillen van mening of deze bestedingen wel of niet tot ontwikkelingssamenwerking moeten (of mogen) worden gerekend.

PvdA en GroenLinks zijn hierover uitgesproken: uitgaven aan deze posten moeten niet worden bekostigd met geld uit het potje bestemd voor hulp.

“We zijn voor 0,7 procent van het BNP voor zuivere ontwikkelingssamenwerking. Dit is exclusief klimaatfinanciering en kosten voor eerstejaarsopvang van asielzoekers in Nederland.” [PvdA, p60]

“De kosten voor opvang van asielzoekers worden niet betaald uit het ontwikkelingsbudget. Klimaatsteun voor ontwikkelingslanden komt bovenop de uitgaven voor ontwikkelingssamenwerking.” [GroenLinks, p74]

De ChristenUnie stelt een maximum aan de uitgaven aan de opvang van asielzoekers uit het ontwikkelingsbudget.

“De eerstejaarsopvang van asielzoekers wordt jaarlijks gemaximeerd op 250 miljoen euro uit het ontwikkelingsbudget, zodat niet bezuinigd wordt op het bestrijden van de oorzaken van migratie.” [ChristenUnie, p99]

D66 pleit voor een ‘zuivere’ besteding van het ontwikkelingsbudget. Zonder direct te verwijzen naar asielopvang, vermeldt de partij expliciet dat minimaal 0,7% van BNP besteed moet worden *“aan duurzame ontwikkeling in minder ontwikkelde landen”*.

“De beschikbare middelen zijn fors afgenomen en ook nog eens ingezet voor de opvang van vluchtelingen.[...] Dat vraagt om een zuivere inzet van het budget en een uitbreiding van onze investeringen.” [D66, p146]

Daarentegen vindt de VVD dat de opvang van eerstejaars asielzoekers juist wél tot ontwikkelingsuitgaven mogen worden gerekend. Bovendien pleit deze partij voor een verdere verruiming van de bestedingsruimte. Ook militaire veiligheidsoperaties zijn volgens deze partij een vorm van ontwikkelingshulp *“omdat die bijdragen aan stabiliteit. Die stabiliteit hebben landen nodig om economisch te kunnen groeien”* [p27]. Deze operaties zouden volgens de partij dan ook onder de ODA-norm moeten vallen, net als *“nieuwe financieringsvormen op het terrein van migratie”* [p27]. Onduidelijk is wat de VVD hiermee bedoelt. Daar staat tegenover dat de VVD pleit voor het afschaffen van begrotingssteun aan ontwikkelingslanden, zowel in bilateraal als multilateraal verband.

De SP en het CDA doen geen uitspraken of uitgaven aan klimaat hulp of asielopvang binnen het ontwikkelingsbudget vallen.

Samenvattend kunnen we stellen dat er een nieuwe wind door Den Haag lijkt te waaien wat betreft de overheidsbestedingen aan ontwikkelingshulp. De meerderheid van de partijen zijn voor een verhoging van het hulpbudget. Bovendien zijn zij in veel gevallen ook voorstander van het herstellen van de 0,7% ODA-norm van het BNI. GroenLinks doet hier nog een schepje bovenop en pleit dat er 1% van het BNI wordt geïnvesteerd in ontwikkelings samenwerking. Een uitzondering hierop vormen de programma's van de PVV en VVD: deze partijen streven een budgetverlaging na. De acht grootste Nederlandse politieke partijen verschillen verder van mening of bestedingen aan klimaatsteun en de opvang van eerstejaars asielzoekers wel of niet vallen onder ontwikkelingshulp.

3. WAAR WORDT HET ONTWIKKELINGSBUDGET AAN BESTEED?

Vrede & veiligheid

Waar ten tijde van de vorige verkiezingen de economische crisis het discours rondom ontwikkelingssamenwerking domineerde, staan nu vrede en veiligheid centraal. Spanningen in onder meer Syrië zorgen ervoor dat miljoenen mensen op de vlucht slaan op zoek naar een veilige plek. De komst van deze vluchtelingen zorgt voor spanningen in de ontvangende landen, ook in Nederland. Ook de angst voor terreur houdt de wereld in zijn greep. Deze ontwikkelingen zien we terug in de verkiezingsprogramma's. Bijna alle partijen koppelen ontwikkelingssamenwerking aan instabiliteit en conflict wereldwijd. Ontwikkelingshulp wordt vanuit deze invalshoek door de meeste partijen gepresenteerd als middel om conflicten te voorkomen en om stabiliteit en vrede in ontwikkelingslanden te waarborgen.

*“We pleiten voor **verdergaande internationale samenwerking tussen landen, om vrede en veiligheid beter te bewaken.**”* [SP, p59]

*“**Vrede brengen en vrijheid beschermen is de belangrijkste opdracht in deze tijd waarin instabiliteit en onveiligheid zo'n grote invloed hebben op zoveel mensenlevens.**”* [PvdA, p57]

*“**Wij verbinden maatschappelijke organisaties, bedrijven en de overheid, zowel hier als in de ontvangende regio's. Op die manier worden internationale samenwerking en solidariteit met de bevolking van fragiele staten verbonden in een wederzijds belang en kunnen nieuwe conflicten en problemen worden voorkomen.**”* [CDA, p17]

Migratie

In het verlengde van het thema vrede en veiligheid, refereren vrijwel alle partijen aan migratie in het kader van ontwikkelingssamenwerking. Als gevolg van de vele brandhaarden overal ter wereld, zijn er wereldwijd miljoenen mensen op de

vlucht. Deze vluchtelingen zoeken een veilige plek, ook in Europa en in Nederland. Gesteld wordt dat ontwikkelingshulp helpt om migratie in de oorsprong tegen te gaan, door mensen in de landen van herkomst een perspectief te bieden.

*“Hoe verbeteren we de kwaliteit van het leven van jonge mensen in Afrika, zodat migratiestromen afnemen?” [...]“Tientallen miljoenen mensen wonen niet meer thuis, vanwege oorlog en armoede, ziekte en natuur rampen. **We zullen meer moeten doen om de oorzaken aan te pakken waarom mensen moeten vluchten.**” [SP, p57]*

*“Tot slot blijft **voorkomen beter dan genezen**. Dat kan door een uiterste inspanning om problemen voor te zijn in de regio's waar vluchtelingenstromen dreigen, door samen met andere landen de humanitaire ellende in landen als Syrië en Libië aan te pakken, door meer dan nu safe havens in de regio te creëren en door hulp te bieden in landen als Libanon.” [CDA, p18]*

*“Economische ontwikkeling ontstaat pas als de overheid en markt functioneren, in infrastructuur en voedselvoorziening wordt geïnvesteerd en er banen zijn. **Want zolang er in eigen land geen kansen zijn, zullen mensen die kansen elders zoeken.**” [D66, p139]*

*“Daarom willen wij veel gericht inzetten op noodhulp, de (verplichte) bijdragen aan multilaterale organisaties zoals de VN en de EU, de opvang van eerstejaars asielzoekers in Nederland en opvang in de regio. **Daarmee blijven wij bijdragen aan het creëren van perspectief, zodat mensen niet langer hun eigen land hoeven te verlaten voor een beter leven.**” [VVD, p30]*

*“Voorkomen is beter dan genezen. Daarom willen wij **in de eerste plaats de grondoorzaken van potentiële conflicten bestrijden door ontwikkeling, het bevorderen van goed bestuur en het versterken van rechtsstaten.**” [PvdA, p58]*

De achterliggende motivatie voor ontwikkelingssamenwerking is daarmee deels eigen belang: hulp kan bijdragen aan het voorkomen van migratiestromen, zodat er minder vluchtelingen zich melden aan de Europese en Nederlandse grens.

*“We blijven bereid om onze bijdrage te leveren aan de internationale rechtsorde, de mensenrechten en aan vrede, stabiliteit en ontwikkeling in andere delen van de wereld. Uit **solidariteit, maar ook in het besef dat de problemen anders ons allemaal zullen raken.**” [CDA, p15]*

“Ontwikkelingshulp kan een effectief middel zijn als het gericht en slim wordt

*ingezet. Zo kan het een **belangrijke bijdrage leveren aan het helpen indammen van migratiestromen richting Europa en Nederland.***" [VVD, p30]

GroenLinks is de enige partij die minder direct verwijst naar uitdagingen rondom migratie in het kader van ontwikkelingshulp.

Noodhulp

BOX 4: MIGRATIE ALS KATALYSATOR VOOR DRAAGVLAK?

Het migratievraagstuk houdt ook in Nederland de gemoederen flink bezig. Veel Nederlanders zien de opvang van vluchtelingen als de grootste uitdaging van ons land (Dekker, De Blok, & De Hart, 2016). Hoewel de relatie tussen hulp en migratie in werkelijkheid complex is, heeft dit actuele vraagstuk mogelijk een (positief) effect op het draagvlak voor ontwikkelingshulp. Als men tégen de komst van vluchtelingen naar Nederland is, zou men - vanuit de gedachte dat hulp migratie kan voorkomen - vóór ontwikkelingshulp zijn. Onderzoek wijst uit dat het migratievraagstuk echter niet op deze manier als een katalysator voor het draag-

vlak voor ontwikkelingssamenwerking werkt (Carabain et al., 2016). Nederlanders steunen ontwikkelingshulp niet meer dan voorheen, omdat zij zouden menen dat er op die manier minder vluchtelingen naar Nederland komen. Vier op de tien Nederlanders menen dat ontwikkelingshulp migratie kan tegen gaan. De meeste Nederlanders wijten de komst van vluchtelingen vooral aan gewelddadige conflicten in herkomstlanden. De relatie tussen hulp en het oplossen van die gewelddadige conflicten is niet zo vanzelfsprekend. Bovendien zijn de Nederlanders die armoede wél als hoofdoorzaak van migratie zien, in beginsel tegen ontwikkelingshulp.

Vrijwel alle politieke partijen zijn het eens over het belang van het helpen van mensen in nood: noodhulp moet altijd gegeven worden. Er bestaat geen twijfel aan de noodzaak hiervan. Uitgaven hieraan staan – in tegenstelling tot sommige andere posten - dan ook niet ter discussie. Noodhulp wordt in vrijwel alle gevallen geïllustreerd door hulp aan vluchtelingen in opvangkampen in (en in de regio van) crisisgebieden.

“We bieden altijd noodhulp, waar en wanneer dat nodig is.” [SP, p57]

“Vanuit een streven naar recht en gerechtigheid voor onze naasten zet de ChristenUnie zich in voor een sterk ontwikkelingsbeleid. Het verbeteren van de noodhulp aan mensen in crisisgebieden heeft prioriteit.” [ChristenUnie, p99]

“We willen klaarstaan met noodhulp voor de mensen die het het hardst nodig hebben en daar investeren waar we met onze kennis en middelen het verschil kunnen maken.” [D66, p142]

“Grote aantallen mensen zijn afhankelijk van noodhulp omdat ze huis en haard moesten verlaten door oorlog, geweld of natuurrampen. Daarom houden wij het ‘Relief Fund’ in stand.” [PvdA, p60]

Armoedebestrijding

Hoewel het uitbannen van extreme armoede één van de drie hoofdambities is van het beleid van minister Ploumen, komt deze doelstelling slechts indirect aan bod in de verkiezingsprogramma's. Alle partijen spreken in meer of mindere mate over eerlijke verdeling van welvaart, maar woorden als 'armoede' of 'armen' komen in sommige partijprogramma's überhaupt niet voor. Zo spreekt het CDA bijvoorbeeld over de ambitie van ontwikkelingssamenwerking om *“mensen in ontwikkelingslanden weerbaar, zelfredzaam te maken en een menswaardig bestaan te bieden”* [p17].

De uitzondering hierop vormt het verkiezingsprogramma van de ChristenUnie. Deze partij richt het voorgestelde ontwikkelingsbeleid expliciet op de allerarmsten in de wereld, waarbij mensenrechten de leidraad vormen.

“Prioriteit voor de armste landen. De ChristenUnie wil dat 50% van het ontwikkelingsbudget wordt besteed aan verbetering van de leefomstandigheden in landen waar de meeste armoede en achterstanden zijn.” [ChristenUnie, p100]

Ook GroenLinks benoemt expliciet dat het belang van mensen in ontwikkelingslanden voorop staat.

“Vredes-, mensenrechten- en ontwikkelingsdiplomatie krijgen voorrang boven economische diplomatie. Ontwikkelingssamenwerking gaat over het belang van mensen in ontwikkelingslanden, niet om het economisch belang van het Nederlands bedrijfsleven.” [GroenLinks, p73]

Dit staat bijvoorbeeld in scherp contrast met de VVD, die spreekt over een *“realistisch buitenlands beleid, waarin Nederlandse belangen zoals veiligheid, migratie en handel centraal staan.”*

“Daarbij hoeven we Nederlandse belangen niet uit het oog te verliezen. Integendeel. Wij willen ontwikkelingshulp veel sterker gaan richten op thema's die ook

belangrijk zijn voor ons eigen land.” [VVD, p30]

Sociale thema's

De traditionele sociale ontwikkelingsthema's, zoals de aanpak van honger, toegang tot onderwijs en gezondheidszorg krijgen relatief weinig aandacht in de programma's.

BOX 5: BELEIDSPRIORITEIT VOLGENS NEDERLANDERS

Onderzoek uit 2015 van Kaleidos Research laat zien dat Nederlanders een vrij ouderwetse visie op ontwikkelingshulp hebben (Boonstoppel, 2015a). De klassieke thema's onderwijs, gezondheidszorg en voedsel staan bij de helft van de Nederlanders in de top drie van gewenste beleidsdoelen op dit terrein. Mondiale doelen als veiligheid, klimaat en migratie zijn relatief gezien juist het minst populair.

Een andere peiling uit 2015 naar de prioritering van de 17 nieuwe duurzame werelddoelen laat hetzelfde beeld zien, maar met één belangrijke uitzondering (Boonstoppel, 2015b). Gevraagd naar welke drie van de 17

nieuwe doelen volgens Nederlanders het belangrijkste zijn voor een betere wereld, steekt 'vrede en veiligheid' er met kop en schouders bovenuit. Ruim de helft (57%) kiest dit nieuwe werelddoel. Twee 'klassieke' doelen – goed onderwijs (33%) en goede gezondheidszorg voor iedereen (31%) – volgen op afstand en maken de top drie compleet. De uitgesproken voorkeur voor vrede en veiligheid betekent niet dat Nederlanders de nieuwe en bredere ontwikkelingsagenda in zijn geheel omarmen. De hekkensluiters van de door Nederlanders gekozen werelddoelen kleuren diepgroen: de nieuwe werelddoelen met een focus op duurzaamheid zijn veruit het minst populair.

De ChristenUnie benoemt specifiek het belang van goede basisvoorwaarden, zoals schoon drinkwater en voldoende voedsel.

*“Het is belangrijk dat de **basisvoorwaarden op orde** zijn, zoals een sterke rechtsstaat, een goede voedselvoorziening, schoon drinkwater, medische zorg, een sociaal vangnet en voldoende werk.”* [ChristenUnie, p99]

De partij geeft extra aandacht aan gezondheidszorg. Het streven van de partij is dat medische zorg voor iedereen toegankelijk is.

*“Nog steeds sterven mensen aan ziekten die met de juiste zorg en medicijnen te voorkomen zijn. **Om levens te redden investeren wij in de bestrijding van infectie-***

ziekten en het verbeteren van toegang tot zorg in afgelegen gebieden.” [ChristenUnie, p98]

Ook onderwijs is volgens de ChristenUnie een belangrijk speerpunt.

“Er komt meer geld voor (beroeps)onderwijsprojecten in Afrika en het Midden-Oosten. Onderwijs verbetert de kansen van kinderen in armoede en de positie van meisjes.” [ChristenUnie, p100]

De SP benoemt dezelfde aandachtsgebieden. Deze partij geeft prioriteit aan zorg en heeft speciaal oog voor (onderwijs voor) jongeren.

“Daarnaast geven we prioriteit aan gezondheidszorg (van ziekenhuizen in de stad tot hulpposten in het veld).” [SP, p58]

“In de ontwikkelingssamenwerking richten we ons speciaal op jongeren, door (vak)opleidingen met een goede toegang tot de arbeidsmarkt te ondersteunen en te investeren in beginnende ondernemers en kleine innovatieve bedrijven.” [SP, p58]

De PvdA refereert (kort) aan alle speerpunten die in het huidige regeringsbeleid centraal staan.

“We handhaven de huidige speerpunten: veiligheid en rechtsorde, water, voedselzekerheid en seksuele en reproductieve gezondheid en rechten. De PvdA wil zich in het bijzonder inzetten voor gelijke rechten voor vrouwen en meisjes.” [PvdA, p60]

Ook D66 stipt in het kader van duurzame ontwikkeling ook enkele speerpunten van hun voorgestelde ontwikkelingsbeleid aan.

“We willen klaarstaan met noodhulp voor de mensen die het het hardst nodig hebben en daar investeren waar we met onze kennis en middelen het verschil kunnen maken. Het verschil maken op duurzame ontwikkeling – met focus op water, voedsel en landbouw, en wellicht energie – en de positie van vrouwen, meisjes en LHBTI.” [D66, p142]

Deze partij heeft ook extra aandacht voor goed onderwijs en goede gezondheidszorg. Deze thema's worden gezien als basisvoorwaarde voor duurzame ontwikkeling.

“Hierbij zetten we ook in op goed onderwijs en goede gezondheidszorg, want dat is een basisvoorwaarde voor duurzame ontwikkeling, eerlijke handel, vrede en veiligheid. Door de inzet op onderwijs wordt bijgedragen aan lokale capaciteitsversterking, terwijl de aandacht voor goede gezondheidszorg bijdraagt aan toenevende bestaanszekerheid en indirect aan gestage daling van de geboortecijfers”.
[D66, p144]

Slechts een beperkt aantal partijen besteedt dus expliciet aandacht aan de traditionele sociale thema's op het terrein van ontwikkelingssamenwerking. Opvallend is dat deze thema's wel breder worden genoemd in relatie tot (nood)hulp aan vluchtelingen. Zo wijzen PvdA, GroenLinks en D66 erop dat er in de opvangkampen voor vluchtelingen gezorgd moet worden voor goede zorg, eten en onderwijs.

Mensenrechten

Van alle traditionele ontwikkelingsthema's krijgen mensenrechten de meeste aandacht in de verkiezingsprogramma's.

Voor de ChristenUnie vormen mensenrechten de leidraad voor het beleid op het terrein van ontwikkelingshulp. Ook bij D66 staan mensenrechten centraal.

“Het kiezen voor rechtsorde, veiligheid, mensenrechten en democratie vormt een startpunt. Met deze leidraad zal Nederland een actieve rol moeten vervullen.”
[D66, p134]

De PvdA wil zich in het bijzonder inzetten voor gelijke rechten voor vrouwen en meisjes.

“Nederland heeft in het bijzonder een voortrekkersrol te vervullen als het gaat om rechten van vrouwen, kinderen, LHBTI en mensenrechtenverdedigers. Ook journalisten, die wereldwijd steeds meer gevaar lopen, kunnen op onze steun rekenen.” [PvdA, p60]

“Met Den Haag als vestigingsplaats van een groeiend aantal hoven en tribunalen profileert Nederland zich als voortrekker in de bevordering van de internationale rechtsorde en voorkoming van straffeloosheid. Als lid van de VN Veiligheidsraad zet Nederland zich specifiek in voor mensenrechten, duurzame ontwikkeling en gerechtigheid.” [PvdA, p60]

De ChristenUnie heeft vergelijkbare standpunten op dit terrein.

*“De **kinderrechten worden versterkt, onder meer door de bestrijding van kinderarbeid en kinderprostitutie.**”* [ChristenUnie, p100]

“Bevorderen rechtsstaat, mensenrechten en inclusieve democratie om de positie van vrouwen en minderheden te verbeteren in gebieden die worden geterroriseerd door geweld en onderdrukking.” [ChristenUnie, p100]

GroenLinks ziet het versterken van mensenrechten ook als één van de speerpunten van het Nederlandse buitenlandse beleid.

*“Het **buitenlands beleid van Nederland is gericht op eerlijke verdeling van welvaart, duurzaamheid en het versterken van democratie en mensenrechten.**”* [GroenLinks, p73]

Samenvattend zijn vrede en veiligheid voor veel partijen beeldbepalende thema's voor de invulling van ontwikkelingssamenwerking. Hulp helpt om vrede te waarborgen en conflicten te voorkomen, zo is de gedachte. Ook is een aanname dat dat ontwikkelingssamenwerking door het bieden van een perspectief de noodzaak ontnemt voor migranten om hun heil elders te zoeken. Ontwikkelingssamenwerking is daarmee ook deels in ons eigen belang. Deze focus maakt dat traditionele armoedebestrijding en de daar bijhorende sociale thema's (bijvoorbeeld zorg, voedsel en onderwijs) wat ondergesneeuwd raken. Mensenrechten krijgen wel relatief veel aandacht.

4. (INTERNATIONALE) SAMENWERKING

Recente ontwikkelingen op het terrein van veiligheid, stabiliteit en migratie plaatsen ontwikkelingssamenwerking als vanzelfsprekend binnen een breder kader van internationale samenwerking. Zo wordt (nood)hulp aan vluchtelingen in één adem genoemd met een effectiever Europees asielbeleid (D66) en het gezamenlijk opzetten van aanmeldcentra aan de Europese buitengrenzen (SP). Dit alles in samenwerking met internationale partners als de Europese Unie en de Verenigde Naties.

D66 is een uitgesproken voorstander van een internationale (Europese) aanpak. Zij roept in haar verkiezingsprogramma Nederlanders op de blik meer naar buiten te richten, over de eigen landgrenzen heen. Deze partij pleit zelfs voor een gezamenlijk Europees buitenlands beleid en meer Europese samenwerking op terrein van ontwikkelingssamenwerking.

*“Voor een gezamenlijk buitenlands- en veiligheidsbeleid, vertegenwoordigd door een Eurocommissaris met een netwerk van EU-ambassades. Voor **het bundelen van de krachten bij ontwikkelingssamenwerking met minder bureaucratie**. Voor één EU-vertegenwoordiging in de Veiligheidsraad, Wereldhandelsorganisatie en Wereldbank.”* [D66, p133]

GroenLinks ambieert ook Europese samenwerking op het terrein van internationale vraagstukken als armoede en ongelijkheid. De EU stelt ons volgens GroenLinks in staat samen solidair te zijn met anderen in de wereld en daadkrachtiger hulp te bieden waar nodig.

*“Een **sterke Europese Unie kan in de wereld afspraken maken over mensenrechten, vluchtelingen en klimaatverandering**. We kunnen weer grip krijgen op hoe de Europese Unie zich ontwikkelt en haar rol in de wereld. We kunnen migratie beter*

organiseren en eerlijk verdelen. Samen kunnen we wereldwijde armoede en ongelijkheid aanpakken.” [GroenLinks, p70]

Zowel D66 als GroenLinks menen dat internationale samenwerking de beste manier is om tot een wereld te komen waarin men in vrede, vrijheid en veiligheid leeft.

Ook andere partijen, zoals de VVD, PvdA, ChristenUnie, refereren (kort) aan internationale instanties als de EU, de VN en ook de OESO en NAVO om gezamenlijk op te treden in de mondiale strijd tegen armoede en instabiliteit.

Coherentie van beleid

Een bredere blik op ontwikkelingssamenwerking leidt tot een groter noodzaak van coherentie van beleid (PvdA) en het invoeren van een integrale politieke agenda (D66). Om bij te dragen aan het oplossen van mondiale uitdagingen moet naast ontwikkelingshulp, onder andere ook diplomatie, defensie en handel met elkaar in samenhang worden ingezet. Een integrale ontwikkelingsagenda vergroot volgens D66 de invloed die Nederland kan hebben op de wereld.

“Als we meer invloed willen hebben dan moeten we een gericht en integrale agenda voeren: internationale samenwerking omvat voor ons ontwikkeling en veiligheid, maar ook zaken als armoede, economie, handel, klimaat en natuur.” [D66, p142]

Deze benadering heeft volgens de ChristenUnie ook als gevolg dat alle ministeries hun beleid moeten toetsen op de impact van hun handelen op ontwikkelingslanden.

“Brede verantwoordelijkheid (Rijks)overheid. Niet alleen de minister van Ontwikkelingssamenwerking, maar ook andere ministeries en overheden toetsen de positieve en negatieve impact van hun beleid op ontwikkelingslanden.” [ChristenUnie, p99]

De PvdA neemt een soortgelijk standpunt in en streeft naar een “eerlijkste wet” en een “samenhangende aanpak van de gehele nieuwe ministersploeg”.

“We moeten voorkomen dat wat we met de ene hand geven, wordt weggenomen met de andere hand. Daarom willen we “de eerlijkste wet”: een wet die iedere nieuwe wet toetst op het effect op ontwikkelingslanden. Ook willen we dat onze ambassades alert zijn op onbedoelde neveneffecten van beleid die ontwikkelings-

projecten belemmeren.” [PvdA, p60]

*“Wie welvarend is, heeft de kans om het leven van anderen te verbeteren. Niet alleen door **ontwikkelingssamenwerking, maar bijvoorbeeld ook door eerlijke handel en het bestrijden van belastingontwijking. Dat vraagt om een samenhangende aanpak van de gehele nieuwe ministersploeg.**” [PvdA, p57]*

Ook het CDA benadrukt de noodzaak van een geïntegreerde aanpak.

*“Wij kiezen ervoor om **diplomatie, defensie, handel en ontwikkeling samen te brengen in een geïntegreerde aanpak om mensen in ontwikkelingslanden weerbaar, zelfredzaam te maken en een menswaardig bestaan te bieden.**” [CDA, p17]*

Het CDA refereert onder andere ook aan de gevolgen van hongersnood, ziekte en klimaatverandering om de noodzaak tot internationale samenwerking te onderstrepen.

Met de nadruk op vrede en veiligheid, is de relatie tussen defensie en ontwikkelingssamenwerking ook vanzelfsprekender. Zoals eerder in dit rapport werd beschreven, pleit de VVD er zelfs voor om uitgaven voor militaire veiligheidsoperaties te bekostigen uit het ontwikkelingsbudget.

*“**Militaire veiligheidsoperaties zijn ook een vorm van ontwikkelingshulp, omdat die bijdragen aan stabiliteit. Die stabiliteit hebben landen nodig om economisch te kunnen groeien. Wij vinden daarom dat uitgaven aan militaire veiligheidsoperaties ter bevordering van stabiliteit in landen voortaan ook onder de ODA-norm moeten vallen.**” [VVD, p30]*

De voorgestelde ontwikkelingsagenda's gaan samen met een behoefte aan internationale samenwerking en samenhang tussen de verschillende beleidsterreinen in Nederland. De partijen erkennen de meerwaarde van een internationale (Europese) aanpak van (duurzame) ontwikkelingsvraagstukken. D66 en GroenLinks gaan hier het verst in en kiezen voor vergaande Europese samenwerking op dit terrein. Daarnaast refereren de programma's aan coherentie van beleid op het terrein van defensie, handel, klimaat en duurzaamheid, landbouw, mensenrechten, belastingontduiking en de opvang van vluchtelingen.

5. DUURZAME ONTWIKKELING

Een brede visie koppelt ontwikkelingssamenwerking niet alleen aan internationale thema's als vrede en veiligheid, maar ook aan duurzaamheid. Deze koppeling is één van de speerpunten van de duurzame ontwikkelingsdoelen, ook wel bekend als de sustainable development goals (SDGs). In nagenoeg alle verkiezingsprogramma's krijgen thema's als voedselzekerheid, schone energie en de circulaire economie veel aandacht. D66 heeft de meest vooruitstrevende opvatting als het gaat om een integrale benadering van ontwikkeling. Internationale samenwerking omvat volgens deze partij *“ontwikkeling en veiligheid, maar ook zaken als armoede, economie, handel, klimaat en natuur”*. D66 omarmt daarmee de duurzame ontwikkelingsdoelen.

*“Bij de SDG's gaat het om **alle aspecten van duurzame ontwikkeling en niet alleen om armoedebestrijding**. Zorg voor milieu en biodiversiteit zijn een onlosmakelijk deel van deze duurzame ontwikkeling.”* [D66, p144]

Zo vallen volgens D66 de bescherming van natuurgebieden en het strijden tegen (de gevolgen van) klimaatverandering ook onder ontwikkelingssamenwerking.

Ook de SP ziet het behoud van bossen en biodiversiteit als onderdeel van (duurzame) ontwikkeling.

*“In het kader van het Klimaatakkoord en de Duurzame Ontwikkelingsdoelen zetten we ons in voor het **behoud van bossen, vruchtbare bodems en biodiversiteit en de toegang van mensen tot water, voedsel en duurzame energie**. Verder maken we ons hard voor goede regels rond landeigendom en voor de leefbaarheid in de snel groeiende steden. Ons land biedt kennis en expertise om **de gevolgen van klimaatverandering te bestrijden** en landen te ondersteunen in hun duurzame ontwikkeling.”* [SP, p60]

GroenLinks refereert ook aan duurzame ontwikkeling binnen de internationale agenda.

“De Nederlandse inspanningen richten zich op de duurzame ontwikkelingsdoelen van de Verenigde Naties.” [GroenLinks, p74]

De PvdA noemt de duurzame ontwikkelingsdoelen als *“leidraad”* voor inspanningen op gebied van internationale samenwerking.

*“We willen **klimaatgelden meer toespitsen op het helpen van landen bij het aanpassen aan het veranderende klimaat**, bijvoorbeeld door het verbouwen van droogtebestendige gewassen. Dat is niet alleen duurzaam, maar helpt ook om armoede te bestrijden. We hebben daarbij vooral oog voor de allerarmsten en vrouwen en meisjes.”* [PvdA, p66]

De ChristenUnie wil *“De bezuinigingen van de vorige kabinetten worden teruggedraaid, om een bijdrage te leveren aan de Sustainable Development Goals (SDG’s) richting 2030”* [p97]. Daarnaast heeft deze partij ook een uitgesproken opvatting over klimaatverandering. Klimaatverandering is volgens deze partij een mondiaal probleem en vraagt om een voortrekkersrol van Nederland.

“Nederland neemt internationaal verantwoordelijkheid voor klimaatfinanciering, zodat ontwikkelingslanden gesteund worden bij hun voorbereidingen op extreme droogte of overstromingen.” [ChristenUnie, p76]

*“De rekening van klimaatverandering ligt nu al bij de allerarmsten in de wereld. Paus Franciscus roept in zijn encycliek ‘Laudato Si’ niet voor niets op tot **duurzame sociale gerechtigheid**. Wij willen **klimaatverandering tegengaan en kwetsbare landen weerbaar maken** tegen overstromingen en voedseltekorten. Het Klimaatakkoord van Parijs is daarom een belangrijke wereldwijde afspraak.”* [ChristenUnie, p73]

De link tussen duurzaamheid en ontwikkelingssamenwerking wordt niet door alle partijen gelegd. Ook de VVD en het CDA hebben aandacht voor de thema’s duurzaamheid en milieu, maar koppelen dit niet aan ontwikkelingssamenwerking en de duurzame ontwikkelingsdoelen. De focus ligt bij deze partijen vooral op de effecten in en voor Nederland. Naast de verwijzingen naar de nieuwe duurzame ontwikkelingsagenda, refereren vrijwel alle partijen ook aan het Klimaatakkoord van Parijs uit 2015.

6. HULP & HANDEL

In 2013 stemde de ministerraad in met de beleidsnota van de nieuw aangetreden minister Ploumen (Ministerie van Buitenlandse Zaken, 2013). In deze nota stonden drie ambities centraal: 1) het uitbannen van extreme armoede in één generatie; 2) het stimuleren van duurzame en inclusieve groei overal ter wereld en 3) succes voor Nederlandse bedrijven in het buitenland. Met dit nieuwe beleid (ondergebracht in de portefeuille Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking) poogde het kabinet de samenhang tussen ontwikkelings- en handelsbeleid te versterken. Deze combinatie tussen hulp en handel kreeg veel kritiek. Tegenstanders meenden dat niet de belangen van ontwikkelingslanden, maar die van het Nederlands bedrijfsleven voorop kwamen te staan (Coumans et al., 2013; Hoebink, 2013).

Anno 2017 blijkt vooral coalitiepartner VVD nog een uitgesproken voorstander van handel als middel om de welvaart in ontwikkelingslanden te vergoten.

“Hulp moet landen en de inwoners daarvan vooral in staat stellen zelf verantwoordelijkheid te nemen voor hun vooruitgang. Een combinatie van gerichte hulp en handel leent zich daarvoor beter dan eenzijdige financiële en materiële steun.” [VVD, p30]

Coalitiepartner PvdA lijkt ook nog overtuigd van de synergie tussen hulp en handel. Zij is *“voorstander van de combinatie van hulp en handel in één portefeuille.”* [p60]. Het creëren van meer banen in ontwikkelingslanden is volgens de PvdA noodzakelijk om met name jongeren meer perspectief te bieden.

“Wie welvarend is, heeft de kans om het leven van anderen te verbeteren. Niet alleen door ontwikkelingssamenwerking, maar bijvoorbeeld ook door eerlijke handel en het bestrijden van belastingontwijking.” [PvdA, p57]

Tegelijkertijd benadrukt deze partij – meer dan de VVD – de noodzaak van eerlijke handel. Handelsverdragen moeten oog hebben voor de belangen en de positie van ontwikkelingslanden.

*“Handel en handelsverdragen moeten bijdragen aan **verantwoorde mondiale productieketens**, aan versterking van onze normen en waarden wat betreft arbeidsrechten en duurzaamheid, en **aan versterking van de positie van ontwikkelingslanden**.”* [PvdA, p61]

Eerlijke handel

Het belang van eerlijke handel krijgt bijval van een aantal andere partijen. Handel is in relatie tot ontwikkelingshulp alleen relevant als er ook sprake is van een voordeel voor ontwikkelingslanden en niet alleen de ‘BV Nederland’. Handelsbarrières moeten worden afgebroken. Vooral GroenLinks is hierover uitgesproken: zij benoemt expliciet dat het belang van ontwikkelingslanden boven economisch gewin voor Nederland gaat.

*“Vredes-, mensenrechten- en ontwikkelingsdiplomatie krijgen voorrang boven economische diplomatie. Ontwikkelingssamenwerking gaat over het belang van mensen in ontwikkelingslanden, **niet om het economisch belang van het Nederlands bedrijfsleven**.”* [GroenLinks, p73]

Volgens de ChristenUnie valt of staat ontwikkelingssamenwerking niet alleen met de hoogte van het budget. Eerlijke handelsverdragen zijn onontbeerlijk om tot duurzame groei te komen.

*“Het gaat niet alleen om de hoogte van het ontwikkelingsbudget, maar **het gaat er ook om dat onze belastingregels of handelssystemen niet nadelig zijn voor de positie van ontwikkelingslanden**. Handelsverdragen moeten juist bijdragen aan inclusieve en duurzame groei.”* [ChristenUnie, p99]

D66 benadrukt duurzame handel en ondernemerschap, waarin ontwikkelingslanden een eerlijke kans krijgen en belastingfraude wordt vermeden.

*“**De beste kans op ontwikkeling bieden wij door mensen de kans te geven handel te drijven en door oneerlijke belastingpraktijken tegen te gaan**. D66 wil verder gaan met de investeringen in duurzame handel en ondernemerschap.”* [D66, p144]

Belastingontwijking

Regels rondom de strijd tegen belastingontwijking krijgen in nagenoeg alle programma's aandacht. Er wordt in dit kader vaak verwezen naar de nadelige gevolgen van belastingontduiking van multinationals voor ontwikkelingslanden.

*“We helpen ook **ontwikkelingslanden in de strijd tegen belastingontduiking.**”*
[VVD, p43]

*“**Belastingontduiking en -ontwijking ten koste van ontwikkelingslanden worden aangepakt** en deze landen krijgen daar een stem in.”* [Groen Links, p74]

*“D66 wil verder gaan met de investeringen in duurzame handel en ondernemerschap. D66 wil ook dat de Europese Unie eenzijdig handelsbarrières afbouwt voor (landbouw)producten uit ontwikkelingslanden om boeren daar een eerlijke kans te geven hun goederen te exporteren. Met OESO-partners en in de EU werken wij **samen aan betere regels om belastingontwijking en -ontduiking tegen te gaan.**”*
[D66, p144]

Het CDA besteedt ook aandacht aan (het voorkomen van) belastingfraude, maar spreekt daarbij niet specifiek over de nadelige gevolgen voor ontwikkelingslanden.

*“In een eerlijke economie draagt iedereen zijn steentje bij via de belastingen. Dat vraagt ook dat we **stevig optreden tegen bedrijven en multinationals die met slimme constructies belasting ontwijken of ontduiken.** Europese afspraken moeten ertoe leiden dat deze bedrijven hun ondernemingsactiviteiten daar concentreren waar er daadwerkelijk waarde wordt toegevoegd, en niet langer hun toevlucht zoeken in allerlei belastingparadijzen.”* [CDA, p45]

Bedrijven als partner in ontwikkelingssamenwerking

Handel kan dus volgens veel partijen een belangrijke bijdrage leveren aan de ontwikkeling van landen. Het Nederlandse bedrijfsleven krijgt zo ook een rol in ontwikkelingssamenwerking. Zowel het CDA, PvdA, D66, ChristenUnie en VVD zien het bedrijfsleven als waardevolle partner voor het uitvoeren van een succesvol ontwikkelingsbeleid.

*“**Samenwerking in het ontwikkelingsbeleid tussen maatschappelijke organisaties, het bedrijfsleven en de overheid wordt versterkt.**”* [ChristenUnie, p100].

“Toekomstvaste ontwikkeling ontstaat alleen in een duurzame economische context. Daarom bevorderen wij internationale handel waarbij iedereen zich aan hoge

*normen houdt, zetten ons in voor microfinanciering, toegang tot kapitaal en financiële instrumenten als bankrekeningen en duurzame productiemethoden en investeren in trainingen gericht op vaardigheden en kennis van ondernemers. **Het Nederlandse bedrijfsleven is voor deze inspanningen een onontbeerlijke partner.***

[D66, p142]

*“Bij het aanjagen van lokale economieën speelt handel een belangrijke rol. Daarom **ondersteunen wij het Nederlandse bedrijfsleven bij internationale handel, bijvoorbeeld door het organiseren van handelsmissies.**” [VVD, p30]*

GroenLinks en de SP doen geen specifieke uitspraken over de rol van Nederlandse bedrijven in ontwikkelingssamenwerking.

Samenvattend heeft handel (naast hulp) niet afgedaan als vorm van ontwikkelingssamenwerking. De partijen zien zeker de potentie van handel als middel om tot duurzame groei te komen in ontwikkelingslanden. Die handel moet dan wel eerlijk zijn: de belangen van ontwikkelingslanden moeten voorop staan en handelsverdragen mogen niet nadelig voor hen uitpakken. De VVD is (samen met CDA) minder stellig hierover. Deze partijen schrikken er niet voor terug om de (economische) belangen van Nederland centraal te stellen. Over belastingontwikking is men wel eensgezind: dat moet worden aangepakt.

7. (ON)VOORWAARDELIJKE HULP

Sommige partijen stellen specifieke voorwaarden aan de ontvangers van hulp-gelden. De VVD is het meest uitgesproken hierover. Deze partij stelt dat ontwikkelingshulp niet vrijblijvend mag zijn.

*“Ontwikkelingshulp mag geen vrijblijvend cadeautje zijn. Er mag van hulpontvangende landen een inspanning worden terugverwacht. Wij willen daarom dat ontwikkelingssamenwerking voorwaardelijk is: als landen actief meewerken, kunnen als tegenprestatie extra voordelen in het vooruitzicht worden gesteld. Denk bijvoorbeeld aan het wegnemen van handelsbeperkingen. Als landen niet meewerken of Nederlands beleid zelfs actief ondermijnen – bijvoorbeeld door uitgeprocedeerde asielzoekers niet terug te nemen of door niet mee te werken aan het inrichten van opvang in de regio – moeten daar **gerichte dwangmaatregelen** tegenoverstaan. Bijvoorbeeld het wegnemen van hulp, het opleggen van handelsbeperkingen of zelfs het instellen van sancties.”* [VVD, p30]

Het CDA stelt een soortgelijke maatregel voor. Het opnemen van teruggekeerde asielzoekers moet volgens deze partij een voorwaarde vormen voor het ontvangen van hulp.

*“Herkomstlanden die na het herstel van de vrede **meewerken aan de terugkeer van hun landgenoten** geven we steun; landen die niet meewerken krijgen geen ontwikkelingshulp en komen niet in aanmerking voor handelsverdragen of andere vormen van samenwerking.”* [CDA, p18]

Hoewel de ChristenUnie ook specifieke eisen stelt, wijken hun voorwaarden wel af. Het gaat hier niet om het meewerken aan de uitvoering van Nederlands ontwikkelings- of vluchtelingenbeleid, maar richt zich meer op zaken rondom mensenrechten.

“Bilaterale betrekkingen, handels- en ontwikkelingsrelaties worden medeafhankelijk gemaakt van een betere omgang met politieke en religieuze minderheden.”

[ChristenUnie, p95]

Daarnaast stellen ze een specifieke eis voor hulp gelden aan de Palestijnse Autoriteit.

“Bij de verstrekking van hulp gelden aan de Palestijnse Autoriteit is het uitgangspunt dat deze ten goede moeten komen aan de Palestijnse burgers. Financiële hulp aan de Palestijnse Autoriteit wordt gestopt als de erkenning van de staat Israël de facto uitblijft, bijvoorbeeld omdat het verheerlijken van geweld en terrorisme gewoon doorgaat, of wordt aangewend om terroristen te belonen.” [ChristenUnie, p96]

Effectiviteit & evaluatie

Een andere voorwaarde voor hulp betreft de effectiviteit van ontwikkelingsactiviteiten. Enkele partijen menen dat hulp alleen gegeven moet worden als aangetoond is dat deze hulp ook werkt. Ontwikkelingssamenwerking kan anders en beter, zo meent D66. Deze partij benadrukt dan ook de rol van evaluatiestudies als middel om op een effectievere manier te investeren.

“Deze plannen zijn alleen effectief wanneer er sprake is van heldere doelstellingen en het meten van resultaten en voortgang. We weten vooraf wat we willen bereiken met een investering en vertalen die doelstellingen in termen van resultaat en voortgang. Deze leggen we vast, maken we publiek en hierop rapporteren wij transparant.” [D66, p145].

De partij zet in op langdurige overeenkomsten en plannen. D66 wil grotere en langjarige betrokkenheid, beperkt tot een beheersbaar aantal landen. Daarnaast wil D66 zich hard maken voor efficiëntere en effectievere internationale organisaties.

“Nederland maakt zich bovendien hard voor efficiëntere en effectievere internationale organisaties. Hier geldt als stok achter de deur het verlagen of stopzetten van vrijwillige bijdrages bij onvoldoende verbetering. Dat geld gaat dan naar noodhulp.” [D66, p136]

Ook de ChristenUnie wil dat internationale organisaties effectiever en efficiënter gaan werken.

“Effectief en efficiënt. Multilaterale instellingen moeten zich beter verantwoorden.”
[ChristenUnie, p100]

De VVD benadrukt dat het geven van hulp volgens de partij alleen zin heeft *“als er concrete doelen worden gesteld die op controleerbare wijze worden nagestreefd”*.

“De effecten van ontwikkelingssamenwerking horen bovendien, net als alle andere uitgaven van de overheid, helder te zijn. Het moet een prioriteit zijn om hierin goed inzicht te krijgen. Zonder duidelijke, vooraf vastgestelde, doelen en zonder goede evaluaties kan beleid niet worden beoordeeld en bijgestuurd. De sleutel ligt bij een strakke controle op het gevoerde beleid, waarbij concreet inzicht moet worden gegeven via nulmetingen, steekproeven en evaluaties.” [VVD, p31]

De VVD benadrukt hier het belang van evalueren van beleid ook voor andere beleidsterreinen zoals het financiële beleid.

D66 en GroenLinks wijzen in kader van effectiviteit op de duurzaamheidsdoelen.

“Alle aspecten van internationaal beleid, zoals handelspolitiek, worden getoetst op hun gevolgen voor ontwikkelingslanden en bijdrage aan de duurzame ontwikkelingsdoelen.” [GroenLinks, p74].

D66 pleit voor een strenge duurzaamheidstoets.

“Armoedebestrijding is alleen mogelijk als de economische groei op duurzame wijze tot stand komt. Nederlandse ontwikkelingsprojecten krijgen daarom een strenge duurzaamheidstoets op bijvoorbeeld klimaat- en biodiversiteitseffecten.”
[D66, p146]

Hulp is volgens enkele partijen niet onvoorwaardelijk. Volgens het CDA en de VVD moeten landen in ruil voor hulp meewerken aan de opname van uitgeprocedeerde asielzoekers. De ChristenUnie wijst op het respecteren van de rechten van (religieuze) minderheden. Ook effectiviteit is in veel gevallen een voorwaarde: er moet alleen geld gaan naar projecten die (bewezen) effectief zijn. D66 en GroenLinks wijzen in dit geval op duurzaamheid als indicator.

8. HET MAATSCHAPPELIJK MIDDENVELD EN DE ROL VAN BURGERS

Het maatschappelijk middenveld is van oudsher een belangrijke speler op het terrein van ontwikkelingshulp. Het kabinet gaf in 2013 aan belang te hechten aan een sterke rol van maatschappelijke organisaties. Zij vertegenwoordigt de stem van burgers en heeft het vermogen om onderwerpen van algemeen belang op alle niveaus – lokaal, nationaal en mondiaal - op de agenda te plaatsen. Het huidige kabinet heeft de samenwerking met het Nederlandse maatschappelijk middenveld vooral belegd in thematische partnerschappen. Veel organisaties werden aanzienlijk gekort in hun subsidies. Daarentegen investeerde het kabinet juist wel in het versterken van het maatschappelijk middenveld in de lage- en middeninkomenslanden.

Het CDA en de PvdA zien een rol voor het maatschappelijk middenveld hier en in de ontvangende landen.

“Wij verbinden maatschappelijke organisaties, bedrijven en de overheid, zowel hier als in de ontvangende regio's. Op die manier worden internationale samenwerking en solidariteit met de bevolking van fragiele staten verbonden in een wederzijds belang en kunnen nieuwe conflicten en problemen worden voorkomen.” [CDA, p17]

PvdA benadrukt daarbij het belang dat zij zien in directe financiering van zuidelijke organisaties.

“We willen meer zeggenschap geven aan de mensen om wie het gaat. Door meer directe financiering van zuidelijke organisaties investeren we in eigen kracht. Dat vraagt om extra inzet van onze ambassades en onze maatschappelijke organisaties ter plekke zodat meer lokale organisaties worden bereikten in staat worden gesteld om aanvragen in te dienen.” [PvdA, p61]

“De herwaardering van de inzet van het maatschappelijk middenveld in de afgelopen kabinetsperiode, die nadruk legt op versterking van de waakhondfunctie van organisaties in de samenleving, zetten we met kracht door.” [PvdA, p60]

GroenLinks volgt een zelfde lijn.

“Nederland steunt het maatschappelijk middenveld in ontwikkelingslanden: burgerbewegingen, mensenrechten- en milieuactivisten en vrouwenemancipatie.” [GroenLinks, p73]

De ChristenUnie benadert het belang van maatschappelijke organisaties vanuit een ander oogpunt, namelijk die vanuit maatschappelijk draagvlak.

“Minstens 1/3 van het ontwikkelingsbudget besteden via maatschappelijke organisaties. Om organisaties niet te afhankelijk van de overheid te maken en het draagvlak te versterken, geldt het uitgangspunt dat organisaties 50% particuliere middelen inzetten.” [ChristenUnie, p100]

De rol van burgers

Natuurlijk is ontwikkelingssamenwerking breder dan bestedingen vanuit de overheid. Ook andere actoren kunnen bijdragen aan het bestrijden van wereldwijde armoede. Particulieren kunnen onder andere hun steentje bijdragen door geld te doneren aan goede doelen actief op het terrein van ontwikkelingssamenwerking. De overheid kan op haar beurt deze particuliere bestedingen stimuleren door middel van regelgeving. Zo kan de overheid een gift fiscaal aantrekkelijk maken, door middel van de giftenaftrek.

In de verkiezingsprogramma's komt de rol van Nederlandse particulieren nauwelijks aan bod. Waar de VVD in het vorige verkiezingsprogramma uit 2012 nog expliciet verwijst naar giften van Nederlanders als vorm van hulp (overigens zonder fiscale bemoediging), komt dit nu nergens ter sprake.

Alleen de ChristenUnie en het CDA verwijzen naar giften van particulieren voor ontwikkelingsactiviteiten.

“Daarnaast willen we burgers en organisaties intensiever betrekken bij de financiering van specifieke projecten op het gebied van internationale samenwerking.” [CDA, p17]

De ChristenUnie wil Nederlanders aanmoedigen meer te doneren aan ontwikkelingssamenwerking met behulp van een zogenaamde multiplier.

*“Bovendien wordt vergelijkbaar met giften aan culturele instellingen **giften aan noodhulp, ontwikkelingswerk en kerkelijke doelen fiscaal aantrekkelijker gemaakt door een vermenigvuldigingsfactor voor particulieren van 1,25 en voor bedrijven van 1,5.**”* [ChristenUnie, p19]

Samenvattend zien veel partijen een rol weggelegd voor het maatschappelijk middenveld. Zowel PvdA, de ChristenUnie, het CDA en GroenLinks erkennen de meerwaarde van deze organisaties – zowel in het noorden als in het zuiden – om het Nederlandse ontwikkelingsbeleid tot uitvoering te brengen. De rol van Nederlandse burgers in ontwikkelingssamenwerking blijft daarentegen onderbelicht. Enkel de ChristenUnie en het CDA verwijzen naar de potentie van particuliere giften aan ontwikkelingshulp.

9. DISCUSSIE

Er mag weer geld worden uitgegeven aan ontwikkelingssamenwerking. De meerderheid van de politieke partijen – VVD en PVV uitgezonderd - zijn het hier wel over eens. Het budget moet omhoog en de internationale norm van 0,7% BNI moet weer het uitgangspunt worden.

De reden dat er weer geld aan uitgegeven mag worden komt niet alleen voort uit solidariteit, maar ook uit eigenbelang. De tijd waarin ontwikkelingssamenwerking gelijk stond aan de parabel van de barmhartige Samaritaan, ligt dan ook achter ons. Investerings in ontwikkelingssamenwerking dragen volgens de partijen bij aan het waarborgen van stabiliteit en vrede wereldwijd. Bovendien biedt het een (economisch) perspectief aan ontwikkelingslanden. Hierdoor verdwijnt de noodzaak tot migratie. Ontwikkelingssamenwerking wordt zo gepresenteerd als middel tegen de migrantenstroom naar Europa. Voorkomen is beter dan genezen, is hierbij het credo. We kunnen wel stellen dat vluchtelingen ontwikkelingssamenwerking weer op de kaart hebben gezet.

Hoewel het bemoedigend is dat veel partijen pleiten voor meer geld voor ontwikkelingshulp, zijn er een paar kanttekeningen te plaatsen bij deze achterliggende argumentatie.

Los van de vraag in hoeverre eigenbelang leidend zou moeten zijn op dit specifieke beleidsterrein, is ten eerste de link tussen hulp en migratie helemaal niet zo eenduidig. Paradoxaal genoeg leidt economische groei in eerste instantie juist tot meer migratie. Ambitieuze jongeren emigreren uit landen die zich economisch ontwikkelen, omdat de mogelijkheden in hun eigen land vaak (nog) te beperkt zijn. Daarnaast kost migreren geld: mensensmokkelaars vragen vaak een hoge bijdrage voor hun 'diensten'. Bovendien gaat het vandaag de dag in veel gevallen niet om 'gekozen' migratie vanuit economische motieven, maar om gedwongen

migratie als gevolg van onveiligheid in conflictgebieden als Syrië. Het is niet aangetoond dat ontwikkelingshulp conflicten als die in Syrië kan oplossen of kan voorkomen.

Ten tweede getuigt deze motivatie niet direct van een langetermijnvisie. De inbedding van ontwikkelingssamenwerking leunt op vraagstukken die nú actueel zijn. Wat als migratiestromen opdrogen en de komst van vluchtelingen naar Nederland beperkt blijft, vervalt daarmee ook de motivatie voor het geven van ontwikkelingshulp?

Bovendien kan door de focus op vrede en veiligheid één van de hoofddoelstellingen van hulp – het uitbannen van extreme armoede – in de verdrinking komen. In de programma's raakt traditionele armoedebestrijding dan ook enigszins ondergesneeuwd. Enkel de ChristenUnie en GroenLinks benadrukken expliciet dat de allerarmsten prioriteit moeten krijgen en dat de belangen van ontwikkelingslanden voorop moeten staan. Wel zien alle partijen het belang van het geven van noodhulp: uitgaven hieraan staan buiten kijf.

Een positieve ontwikkeling is dat ontwikkelingssamenwerking door veel partijen wordt gezien als onderdeel van een groter geheel: duurzame ontwikkeling. Effectieve (internationale) samenwerking op gebied van ontwikkeling, veiligheid en klimaat vraagt om een integrale aanpak, daar zijn de meeste partijen het wel over eens. Coherentie van beleid met betrekking tot ontwikkelingsthema's lijkt dichterbij dan ooit. Deze visie sluit mooi aan bij de duurzame ontwikkelingsdoelen van de VN, waar ook Nederland zich aan heeft gecommitteerd.

METHODOLOGISCHE VERANTWOORDING

In dit rapport ‘De stemmingmakerij voorbij? Ontwikkelingssamenwerking in de verkiezingsprogramma’s’, worden de verkiezingsprogramma’s van de acht grootste partijen geanalyseerd⁷. De algemene onderzoeksvraag is: “In hoeverre en hoe worden het budget en het beleid op het terrein van ontwikkelingssamenwerking geadresseerd in de (concept)verkiezingsprogramma’s van de acht grootste politieke partijen in Nederland?”

De analyse is in alle gevallen uitgevoerd op het volledige (concept)verkiezingsprogramma. Bij de analyse is gebruik gemaakt van het kwalitatieve analyse programma Atlas.ti. Dit programma draagt bij aan een systematische analyse en stelt de onderzoekers in staat de antwoorden op de specifieke onderzoeksvragen per (concept)verkiezingsprogramma te coderen. Het gebruik van dit programma vereenvoudigt niet alleen de vergelijking van de analyses tussen de onderzoekers, maar biedt ook de mogelijkheid om de teksten per onderzoeksvraag en door de verkiezingsprogramma’s heen met elkaar te vergelijken. Dit draagt bij aan de betrouwbaarheid van de studie.

Vaak worden de onderzoeksvragen in de (concept) verkiezingsprogramma’s slechts indirect beantwoord. In dit geval speelt de interpretatie van de tekst door de onderzoeker een belangrijke rol in de beantwoording van de onderzoeksvragen. Kaleidos Research onderkent het belang van betrouwbare kwalitatieve analyses. Alle onderzoeksvragen zijn dan ook door twee onderzoekers beantwoord. Bij mogelijke verschillen in de antwoorden tussen de onderzoekers zijn deze delen tekst besproken die op de beantwoording van de vraag betrekking hadden. Ver-

7

De partijen zijn geselecteerd op basis van de uitkomsten van de Tweede Kamer verkiezingen in 2012.

volgens zijn de onderzoekers tot een consensus gekomen. Het antwoord waarin beide onderzoekers zich in konden vinden is definitief aan het programma toegerekend.

LITERATUURLIJST

- Brief van de Minister voor Buitenlandse Handel en ontwikkelingssamenwerking aan de Eerste Kamer der Staten-Generaal inzake Schriftelijke vragen over begrotingsstaat voor buitenlandse handel en ontwikkelingssamenwerking 2016* (2015). Den Haag.
- Brief van de Minister voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal inzake Nederland ontwikkelt duurzaam: Plan van aanpak inzake implementatie SDGs* (2016). Den Haag: Tweede Kamer der Staten-Generaal. Geraadpleegd op <https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/kamerstukken/2016/09/30/aanbiedingsbrief-bij-het-plan-van-aanpak-over-de-implementatie-van-de-duurzame-ontwikkelingsdoelen/aanbiedingsbrief-bij-het-plan-van-aanpak-over-de-implementatie-van-de-duurzame-ontwikkelingsdoelen.pdf>.
- Adviesraad Internationale Vraagstukken (2016). *Toekomst ODA* (Briefadvies, 29). Den Haag: AIV. Geraadpleegd op <http://aiv-advies.nl/download/ab8e586b-d549-4bf4-8fbd-73690b1d2005.pdf>
- Algemene Rekenkamer (2013). *Monitoring beleid voor ontwikkelingssamenwerking: Stand van zaken 2012*. Den Haag: Algemene Rekenkamer.
- Boonstoppel, E. (2015a). *Nederlanders & de toekomst van ontwikkelingshulp*. Amsterdam: Kaleidos Research / Stichting NCDO. Geraadpleegd op <http://kaleidosresearch.nl/download/2015/08/2015-Nederlanders-en-de-toekomst-van-ontwikkelingshulp.pdf>
- Boonstoppel, E. (2015b). *Nederlanders: Vrede en veiligheid belangrijkste wereld-doel*. Amsterdam: Kaleidos Research/Stichting NCDO. Geraadpleegd op <http://kaleidosresearch.nl/download/2016/01/fs-Vrede-en-veiligheid.pdf>
- Carabain, C., Boonstoppel, E., Hulsen, M., & Van Douwen, N. (2016). *Nederlanders & de wereld 2016* (Kaleidos Research, 9). Amsterdam: Stichting NCDO/Kaleidos Research. Geraadpleegd op <http://kaleidosresearch.nl/download/2016/12/Nederlanders-de-wereld-2016.pdf>

- Concord (2016). *Concord Aidwatch: Report 2016* Geraadpleegd op https://concordeurope.org/wp-content/uploads/2016/10/CONCORD_AidWatch_Report_2016_web.pdf
- Coumans, J., Van Doren, P., Hassing, P., Maarse, L., Schröder, M., & Ton, P. (2013, 6 maart). Ploumen gooit kennis en kunde ontwikkelingswerk over de schutting. *de Volkskrant*. Geraadpleegd op <http://www.volkskrant.nl/opinie/-ploumen-gooit-kennis-en-kunde-ontwikkelingswerk-over-de-schutting~a3404285/>
- Dekker, P., De Blok, L., & De Hart, J. (2016). *COB Burgerperspectieven 2016-3* (Continu onderzoek burgerperspectieven). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau. Geraadpleegd op <http://www.scp.nl/dsresource?objectid=8e434821-6981-49f6-8ff2-0cdfac5e1119&type=org>
- Hoebink, P. (2013, 5 maart). 'Minister Ploumen, nieuw likje verf maakt nog geen nieuw beleid'. *de Volkskrant* (Opinie). Geraadpleegd op <http://www.volkskrant.nl/vk/nl/3184/opinie/article/detail/3403635/2013/03/05/Minister-Ploumen-nieuw-likje-verf-maakt-nog-geen-nieuw-beleid.dhtml>
- Ministerie van Buitenlandse Zaken (2013). *Wat de wereld verdient: Een nieuwe agenda voor hulp, handel en investeringen*. Den Haag: Ministerie van Buitenlandse Zaken. Geraadpleegd op <http://www.rijksoverheid.nl/regering/documenten-en-publicaties/notas/2013/04/05/wat-de-wereld-verdient-een-nieuwe-agenda-voor-hulp-handel-en-investeringen.html>
- Organisation for Economic Co-operation and Development (2016). *ODA reporting of in-donor country refugee costs: Members' methodologies for calculating costs*. Paris, France: OECD. Geraadpleegd op <https://www.oecd.org/dac/stats/RefugeeCostsMethodologicalNote.pdf>

Geraadpleegde verkiezingsprogramma's

- CDA (2016) *Keuzes voor een beter Nederland. Concept verkiezingsprogramma 2017-2021*. <https://d2vry01uvf8h31.cloudfront.net/CDA/Documenten/2016/TK2017/Verkiezingsprogramma/Concept%20CDA%20verkiezingsprogramma%20Keuzes%20voor%20een%20beter%20Nederland%202017-2021.pdf>
- ChristenUnie (2016) *Hoopvol realistisch. Voorstellen voor een samenleving met toekomst. Verkiezingsprogramma 2017-2021*. <https://www.christenunie.nl/library/download/1047759>
- D66 (2016) *Kansen voor iedereen. D66 Verkiezingsprogramma 2017-2021*. <https://d66.nl/content/uploads/sites/2/2016/12/D66-Verkiezingsprogramma-TK2017-definitief.pdf?gclid=COrK4evK4tECFQyeGwodhNYCQg>
- GroenLinks (2017) *Tijd voor verandering. Verkiezingsprogramma GroenLinks 2017-2021*. <https://groenlinks.nl/sites/groenlinks.nl/files/Verkiezingsprogramma-GroenLinks-2017-2021.pdf>

- PvdA (2016) *Een verbonden samenleving. Concept-verkiezingsprogramma 2017*. <https://www.pvda.nl/wp-content/uploads/2016/11/Concept-Verkiezingsprogramma-PvdA-2017.pdf>
- PVV (2016) *Nederland weer van ons! PVV Concept verkiezingsprogramma 2017-2021*. <https://www.pvv.nl/images/Conceptverkiezingsprogrammama.pdf>
- SP (2017) *#PakDeMacht Programma voor een sociaal Nederland voor de verkiezingen van 15 maart 2017*. https://www.sp.nl/sites/default/files/sp_verkiezingsprogramma_2017_definitief.pdf
- VVD (2016) *Zeker Nederland. VVD verkiezingsprogramma 2017-2021*. https://vvd.nl/content/uploads/2016/11/vvd_verkiezingsprogramma_pages.pdf

Met de verkiezingen voor de deur, presenteert Kaleidos Research een analyse van de verkiezingsprogramma's op het gebied van ontwikkelingssamenwerking. Hoe denken de acht grootste politieke partijen anno 2017 over dit beleids-terrein? Moet er - na jaren van flinke bezuinigingen - meer of minder geld naar toe? En waar moet dit geld aan worden uitgegeven?

Recentelijk maakte de komst van vluchtelingen naar Nederland nog duidelijk dat dit geen uitgemaakte zaak is. Moet de opvang van asielzoekers in Nederland nou wel of niet worden betaald uit het potje bestemd voor hulp? En komen door deze bestedingen de belangen van ontwikkelingslanden onder druk te staan?

Sinds september 2016 is bovendien de '2030 agenda voor duurzame ontwikkeling' van kracht. Deze agenda markeert de transitie van traditionele armoedebestrijding naar een meer integrale aanpak voor duurzame ontwikkeling. Heeft dit gevolgen voor de kijk op ontwikkelingssamenwerking? Vallen bestedingen aan het tegengaan van klimaatverandering wel of niet onder ontwikkelingssamenwerking?

Dit rapport neemt de verkiezingsprogramma's onder de loep, en geeft een overzicht van de verschillende visies van de partijen op bovenstaande vraagstukken.

Dit is een publicatie van Kaleidos Research. Kaleidos Research onderzoekt hoe Nederlanders zich relateren aan de wereld en zich verhouden tot mondiale uitdagingen op het terrein van duurzaamheid van de natuur en de samenleving. Kaleidos Research is onderdeel van Stichting NCDO.

